in the late 19th–20th centuries. It was probably erected as a passage to the basements in the first half of the 17th century.

The present-day entrance to the three basements was probably created in the 19th century. In the earlier times, the entrance was beyond boundaries of the discovered wall and was underground. Such a reconstruction can be made on the basis of the discovered entrance to a fourth basement, which is now blocked off. The entrance to the fourth basement was also blocked off for a brief period in the late 17th – early 18th century. The other basements were used for a longer period and were reconstructed. In the 18th century, rooms that backed onto the wall parallel with the Castellan's house were created beside the entrances to two basements: the second and fourth. The entrances to the basements were created after the Castellan's house had already been built, probably in the first half of the 17th century.

A gallery existed to the NW of the castellan's house in the 17th–18th centuries. The excavation of part of the gallery's wall by Tautavičius in the 1960s allows one to state that the gallery's interior was about 3 m wide and that reconstructions had been made in adapting and replacing the existing masonry constructions. The heavy damage to the wall, especially its SE part, as well as the cored red bricks that cover the wall do not allow more precise data to be supplied.

The upper cultural layers were probably levelled in creating the square because only isolated late 20th-century finds have been discovered under the pavers and levelling layers while rubble and late 18th – early 19th-century layers begin from a depth of 30–40 cm. At the deepest parts of the excavation in trenches 1, 5, 7, and 10 cultural layers dating to the 16th (15th) century were recorded. The cultural layer in these trenches continues deeper but it was not excavated because the excavation was conducted down to a planned depth.

Close to the Castellan's house, sterile soil was recorded at a depth of 0.5–1.6 m. At a line about 9 m away from the house, a large drop off occurs and the relief becomes lower to the NW. The structure of the cultural layers shows that up until the 16th century the boundary of the present hill could have been at roughly the excavation site and later, prior to the building of the Castellan's house, the territory began to be increased in size through the removal of the top of the hill and the erection of a retaining wall.

The masonry wall discovered beside the retaining wall in trench 3 is contemporary with the retaining wall but is not connected with the Castellan's house, having probably functioned as part of the Radvila Palace. 16th–17th-century finds, mainly potsherds, stove tile fragments (Fig. 4), and pipe fragments (Fig. 5) were collected during the investigation.

Darius Kontrimas

Vilniaus Pilies kalno tyrimai

Iki šiol archeologiniai tyrimai (įvairaus pobūdžio ir apimčių) vykdyti įvairiose Vilniaus piliavietės, vadinamos Gedimino kalnu, Pilies kalnu, Aukštutine ir Žemutine pilimi (UK 141), vietose. Dalis ankstyviausių, XX a. vykdytų tyrimų medžiagos neišliko. Ankstesni tyrimai ir jų rezultatai jau ne kartą apžvelgti (*ATL 1982 ir 1983 metais*, 1984, p. 25–26; *ATL 2003 metais*, 2004, p. 155–157; *ATL 2011 metais*, 2012, p. 199–204; *ATL 2014 metais*, 2015, p. 209–210; *ATL 2016 metais*, 2017, p. 174–183).

2019 m. pradėjus rengti Pilies kalno sutvarkymo projektą, numatyta atlikti geotechninius

1 pav. Tyrimų vietos situacijos planas: 1 – 2019 m. tirti plotai; 2 – 2019 m. žvalgyti plotai; 3 – ankstesnių tyrimų vietos. D. Kontrimo brėž.

Fig. 1. Situation plan of the investigated locations: 1 – areas excavated in 2019; 2 – areas surveyed in 2019; 3 – previously investigated locations

ir inžinerinius geologinius tyrimus, kurių metu įvairiose vietose planuota iškasti 35 šurfus esamų mūrų, konstrukcijų būklės, stirprio ir grunto po jais stabilumo nustatymui. Šiose vietose buvo atlikti ir archeologiniai tyrimai, kurių metu tirti 35 šurfai (73,5 m^2), 1 perkasa (49,3 m^2), žvalgytas 58,1 m^2 plotas. Iš viso tirtas bendras 122,8 m^2 plotas (1 pav.).

Didžiojoje dalyje šurfų fiksuoti piltinio pobūdžio grunto sluoksniai (XX–XXI a.). Šurfuose 1–8, tirtuose pėsčiųjų tako išorinėje pusėje iki pamatų, konstrukcijų apačios, archeologiškai vertingo kultūrinio sluoksnio neaptikta. Šurfuose 16, 18–22, 29–31, tirtuose atkurtos gynybinės sienos išorinėje pusėje, P ir R dalyje, iki tirto gylio (pamatų, konstrukcijų apačios arba įžemio) fiksuoti XX–XXI a. piltinio pobūdžio grunto sluoksniai. Aukštutinės pilies rūmų liekanų vidinėje dalyje tirtuose šurfuose 25–28, 35 archeologinis kultūrinis sluoksnis nefiksuotas – po buvusia danga iškart buvo įžemis. Rūmų išorinėje dalyje tirtuose šurfuose 23, 24, 17, 38 iki pamatų apačios fiksuoti piltinio pobūdžio grunto sluoksniai. Prie Š šlaito atraminės sienos tirtuose šurfuose 32, 33 iškart po esama danga ir po esamais pamatais fiksuotas įžemis. Archeologinis kultūrinis sluoksnis ar jo fragmentai fiksuoti šurfuose 9, 10, 12, 13, 15.

Šurfe 9, tirtame Š šlaite, gynybinės sienos išorinėje dalyje, 1,6–2 m gylyje nuo esamo paviršiaus fiksuotas apardytas preliminariai XIII–XVIII a. datuojamas 80–100 cm storio

kultūrinio sluoksnio horizontas, tikėtina, yra deliuvinės kilmės. ***Šurfe 12***, tirtame PV šlaite, gynybinės sienos išorinėje dalyje, 1,15–1,35 m gylyje nuo esamo paviršiaus, po piltiniais XX–XXI a. sluoksniais fiksuotas 40 cm storio apardytas preliminariai XIII–XV a. datuojamas kultūrinio sluoksnio horizontas. ***Šurfe 15***, tirtame V bokšto išorinėje dalyje, 90–100 cm gylyje nuo esamo paviršiaus, po piltinio grunto sluoksniais fiksuotas 50–75 cm storio maišytas kultūrinio sluoksnio horizontas su XIV–XIX a. radiniais.

Ankstyviausi kultūrinio sluoksnio horizontai fiksuoti šurfuose 10 ir 13. ***Šurfe 10***, tirtame greta keltuvo esančios gynybinės sienos išorinėje dalyje, 1,2–1,6 m gylyje nuo esamo paviršiaus fiksuotas 10–50 cm storio juodo smėlio kultūrinio sluoksnio horizontas, datuojamas I tūkst. pr. Kr. Virš šio sluoksnio fiksuotas plonas deliuvinio smėlio sluoksnis, o aukščiau esantys grunto sluoksniai permaišyti XX a. (2 pav.). Šurfo centrinėje dalyje buvo vėlyvas kultūrinio sluoksnio suardymas – XX a. vamzdis. Aptikti radiniai (keramikos šukės, molio tinkas, gyvūnų kaulai) priklauso vienam uždaram kompleksui. Iš viso surinktos 38 (433,6 g) keramikos šukės. Visos jos yra lipdytų puodų brūkšniuotu paviršiumi (3 pav.). Paviršiaus brūkšniavimas neryškus ir netvarkingas. Aptiktos keramikos šukės priskirtinos ankstyvajai brūkšniuotajai I tūkst. pr. Kr. keramikai. Taip pat rasta keletas smulkių molio tinko gabalėlių ir sunkiai identifikuojamų gyvūnų kaulų fragmentų. Atlikus grunto mėginio archeobotaninę analizę rastos 293 degusios augalų makroliekanos, 87,37 % yra kultūrinių augalų.

2 pav. Šurfo 10 V pjūvio stratigrafija. D. Kontrimo nuotr.

Fig. 2. The stratigraphy of the W cross-section in test pit 10

3 pav. Keramika brūkšniuotu paviršiumi iš šurfo 10. D. Kontrimo nuotr.

Fig. 3. Pottery with brushed surfaces from test pit 10

4 pav. Šurfo 13 pjūvis. D. Kontrimo nuotr.
Fig. 4. The cross-section of test pit 13

Šurfe 13, tirtame į Š nuo V bokšto esančios gynybinės sienos, išorinėje dalyje, 80–120 cm gylyje fiksuotas 45–75 cm storio I tūkst. pr. Kr. – XV a. pradžios kultūrinis sluoksnis (4 pav.). Išskirti du kultūrinio sluoksnio horizontai: viršutinis, datuojamas XIII–XV a. pradžia, ir apatinis, datuojamas I tūkst. pr. Kr. – V a. po Kr. Šie horizontai R, ŠR šurfo dalyje atskirti gelsvo smėlio sluoksneliu. XIII–XV a. pradžios horizonte surinktos XIII–XV a. pradžios apžiestos keramikos (puoštos bangelės ornamentu, vertikalių linijų (įkartų) ornamentu, horizontalių linijų ornamentu) 97 šukės (1450,3 g) (5 pav.). Surinkti ir ištirti 132 gyvūnų kaulų ir dantų fragmentai. Didžioji medžiagos dalis – 129 (97,7 %) buvo sausumos žinduolių, 3 (2,3 %) buvo paukščių kaulai. Identifikuoti galvijams, kiaulėms, aviai / ožkai, briedžiui ir elniui priklausę fragmentai. Paimtame grunto mėginyje rastos 125 degusios augalų makroliekanos. 89,60 % sudaro kultūriniai augalai. Iš jų 97,32 % priskirtini javams, likusi dalis – ankštiniams.

I tūkst. pr. Kr. – V a. horizonte surinktos 82 keramikos šukės (317,73 g): ankstyvoji keramika brūkšniuotu paviršiumi (I tūkst. pr. Kr.) (6 pav.), vienas smulkus fragmentas, galbūt vėlyvosios brūkšniuotosios keramikos (I–II a. II pusė), ankstyvosios grublėtosios keramikos (III–V a. I pusė), du smulkūs kruopėtosios keramikos fragmentai. Kadangi tirtame nedideliame plote surinkta sąlyginai nedaug keramikos, vyraujantis keramikos tipas neišskiriamas: keramika brūkšniuotu paviršiumi sudaro 27 % (39 % pagal svorį), grublėtoji keramika – 21 % (43 % pagal svorį), kruopėtoji – 2 % (3 % pagal svorį), nenustatyto tipo keramika – 50 % (15 % pagal svorį). Rastas vienas metalinis radinys – geležinis tribriaunis strėlės antgalis (V–VII a.). Iš aptiktų smulkių gyvūnų kaulų vienas apatinio žandikaulio fragmentas buvo meškos. Paimtame mėginyje rastos 104 degusios augalų makroliekanos. 86,63 % sudaro kultūriniai augalai, 85,55 % priskirtina javams, likusioji dalis – ankštiniams augalams.

Siekiant lokalizuoti gynybinės sienos bokšto vietą PR šlaite, remtasi 1995 m. tyrimais, kurių metu šurfe 4 (10x1 m) aptiktas mūrinio statinio sienos fragmentas, bei istoriniais žemėlapiais. Vienintelis istorinis žemėlapis, kuriame P, PR šlaite matoma gynybinė siena su bokštu, yra vadinamasis Fiurstenhofo planas (preliminariai datuojamas XVIII a. 4 dešimtmečiu). Šio plano tiksliau orientuoti dabartinėje LKS–94 sistemoje neįmanoma, todėl remtasi M. Morelowskio 1944 m. sudarytu rekonstrukciniu planu, kuriame vaizduojama Vilniaus Žemutinės ir Aukštutinės pilių situacija iki 1655 m. (sudarant šį planą, remtasi Fiurstenhofo planu, taip pat turimų planų duomenys buvo papildyti svarbiausių išlikusių arba perstatytų pastatų matavimų duomenimis bei archeologiniais tyri-

0 3 cm

5 pav. Apžiesta keramika iš šurfo 13. D. Kontrimo nuotr.

Fig. 5. Partly thrown pottery from test pit 13

0 3 cm

6 pav. Keramika brūkšniuotu paviršiumi iš šurfo 13. D. Kontrimo nuotr.

Fig. 6. Pottery with brushed surfaces from test pit 13

mais). Apie bokšto buvimo vietą užsimenama ir 1956 m. rengtuose rekonstrukcinio projekto pasiūlymuose (autorius S. Lasavickas): „Pietų pusės bokštas kalno pašlaitėje prieš Did. Tėvynės karą buvo atkastas ir vėl užkastas. Jo pamatai randasi mažoje aikštelėje, į kairę nuo kelio, vedančio į kalno viršų, už medinio stulpo, prie kurio prikalta paminklinė lenta“ (*LIIR*, f. 1, b. 121, p. 2–3).

49,3 m^2 dydžio perkasoje 1 mūrinio statinio sienų dalys aptiktos 50–200 cm gylyje nuo esamo paviršiaus (7 pav.). Mūro apačia pasiekta PR perkasos dalyje – žemiausioje išlikusio mūro vietoje imant kerną apačia fiksuota 5,75 m gylyje nuo mūro paviršiaus. Stulpelyje fiksuoti vien tik rieduliai su skiediniu.

Tirtoje perkasoje buvo atidengti du statinio kampai. Didžiąją mūro dalį sudaro įvairaus dydžio rieduliai, išskyrus ŠR kampą ir 1,6–1,65x1,29 m dydžio dalį greta PV kampo – šios dalys mūrytos iš 29–32x12,5–14x7–8,5 cm dydžio plytų. Skiedinio siūlės tarp plytų yra 2–3 cm pločio. ŠR kampe taip pat fiksuotos 5 laiptų pakopos. Plytų rišimas primena vendinį, tačiau atidengti fragmentai yra per maži, kad būtų galima išskirti aiškią sistemą. Iš riedulių mūrytos sienos dalies plotis yra 1,5–1,8 m, ties ŠR kampu siekia 1,9 m. Iš plytų mūryta ŠR kampo dalis yra 1,4–1,55 m pločio. Atstumas tarp vidinių kampų yra 6–6,4 m, atstumas tarp išorinių kampų – 9–9,4 m.

1995 m. aptiktos PV sienos plotis daugmaž sutampa su spėjamu 2019 m. atidengtos dalies pločiu. Laikant, kad tai yra to paties statinio dalys (3 skirtingi kampai), apytiksliai galima nustatyti ketvirtojo kampo vietą. Ikonografinėje medžiagoje bokštas šioje vietoje vaizduojamas kaip aštuoniakampis, tačiau sugretinus 1995 m. tyrimų duomenis su 2019 m. duomenimis, aptariamas statinys yra daugmaž stačiakampio plano arba artimo stačiakampiui, preliminariai 9–10x9–10 m dydžio. Dabartinės Lenkijos teritorijoje aptinkami ir keturkampiai bokštai apatinėje dalyje, cilindro arba aštuoniakampio

(daugiakampio) lygiagretainio pavidalo viršutinėje dalyje. Aptiktą statinį interpretuojant kaip gynybinį bokštą, galima daryti prielaidą, kad aptiktoji apatinė dalis galėjo skirtis nuo viršutinės, kuri galėjo būti daugiakampė, kaip ir vaizduojama ikonografijoje. Vadinamajame Fiurstenhofo plane į V nuo bokšto vaizduojamas kitas (medinis) stačiakampio plano statinys, pažymėtas 72 numeriu. Plano eksplikacijoje numeris 72 įvardijamas kaip „papėdėje esantis kalėjimas“. Aptikto statinio pamatai yra per daug masyvūs, kad galėtų būti medinio pastato. Istoriografijoje sutinkama nuomonė, kad Vilniaus pilies kalėjimo bokštas XVII–XVIII a. buvo Vilniaus pilies teritorijos PR dalyje prie pilies kalno.

Įvertinus turimus duomenis, preliminariai statinys interpretuojamas kaip gynybinės sienos bokštas, kurio didesnioji dalis turėjusi būti vidinėje sienos pusėje. Architektūrinių tyrimų metu nustatyta, kad bokštas statytas XIV a. (gal XIV a. pradžioje). Po 1396 m. šlaito nuošliaužos galimai apgriuvus daliai bokšto ir pakilus paviršiaus lygiui, bokšto mūrai remontuoti, užmūryta buvusi lango anga. XV a. pradžios mūru buvo apdailinta ŠV bokšto sienos fasadinė dalis. Antžeminė bokšto dalis galėjusi stovėti iki XVIII a.

7 pav. Perkasos 1 ortofotografinis planas: 1 – 2019 m. tirtas plotas; 2 – kernas. D. Kontrimo brėž.

Fig. 7. An orthographic plan of trench 1: 1 – area excavated in 2019; 2 – cairn

□ – 1 △ – 2

Vadinamajame Fiurstenhofo plane PR šlaite vaizduojama gynybinė siena, besitęsianti nuo minėto bokšto Aukštutinės pilies rūmų link. Siena šlaito vidurinėje dalyje sukasi ir jungiasi su Aukštutinės pilies siena atkarpoje tarp P bokšto ir rūmų. Ankstesnių žvalgymų metu šioje vietoje mūro fragmentų neaptikta, tačiau 2017 m. tiriant PR šlaite fiksuotas mūro kampas, galėjęs priklausyti gynybinei sienai. Tokiu atveju galimos dvi gynybinės sienos tęsinio alternatyvos: A, remiantis Fiurstenhofo planu, ir B – darant prielaidą, kad 2017 m. aptikto mūro fragmentai buvo su bokštu besijungusios sienos. Patvirtinti arba paneigti iškeltas hipotezes galima tik atlikus papildomus archeologinius tyrimus tiek perkasos 1 vietoje, tiek spėjamos gynybinės sienos vietose.

Didžioji dalis radinių perkasoje rasta griuvenų sluoksnyje R, PV tirto ploto dalyse. Didžiausią dalį radinių sudaro kokliai. Pagal didesnius fragmentus išskirtos 3 koklių grupės. Pirmajai grupei priskirti kokliai be rėmelio, puošti mėlyna, geltona, balta glazūra, geometriniu ornamentu ir datuojami XVI a. II puse. Antrajai grupei priskirti kokliai taip pat be ryškaus rėmelio, puošti augaliniu ornamentu, mėlyna glazūra ir datuojami XVI a. pabaiga – XVII a. pradžia. Trečiajai grupei priskirti kokliai su profiliuotu rėmeliu, puošti augaliniu ornamentu, žalia glazūra ir datuojami XVII a. I puse. Taip pat aptikta XVIII–XIX a. datuojamų koklių.

Antra pagal kiekį radinių grupė yra keramikos šukės. Rasta XIII–XV a. pradžios datuojamų apžiestų puodų šukių, XVI–XIX a. datuojamų žiestų neglazūruotų ir žiestų glazūruotų puodų šukių.

Iš architektūrinių detalių aptikta tik čerpių ir plytų fragmentų. Didžiąją dalį sudaro lovinės čerpės, dalis kurių dengtos žalia glazūra. Tarp daugybės smulkių plytų duženų aptikta ir sveikesnių fragmentų, dalis kurių yra su braukomis, ir viena su gyvūno pėdos įspaudu. Plytų matmenys dažniausiai artimi matmenims plytų, buvusių ŠR ir PV mūro dalyse.

Perkasos pjūviuose išorinėje statinio dalyje fiksuoti deliuviniai smėlio, priemolio sluoksniai, vidinėje dalyje – griuvenų sluoksnis. Ant pastato ŠV sienos aptikta dalis žmogaus skeleto (dalis žemiau juosmens), preliminariai datuojama XX a. Perkasos PV dalyje ant mūro kampo buvo atidengta XX a. akmenų tako dalis.

Žvalgymų metu P šlaite buvo atidengta užvirtusi tunelio įėjimo medinės konstrukcijos dalis. Įėjimas atidengtas 2–2,2 m gylyje nuo esamo paviršiaus. Įėjimo plotis yra 2,4–2,5 m, aukštis PV kampe – 2,2–2,3 m. Medinė konstrukcija išlikusi itin prastai.

The investigation of Castle Hill in Vilnius

In 2019, investigations involving 35 test pits (73.5 m^2), 1 trench (49.3 m^2) (total excavation 122.8 m^2), and field surveys (58.1 m^2) were conducted at various locations at the Vilnius castle site, so-called Castle Hill (Fig. 1). 20th–21st-century fill layers were recorded in the majority of the test pits. A disturbed cultural layer was recorded in test pits 9, 12, and 15. The earliest cultural layer horizons, which date to the 1st millennium BC, were recorded in test pits 10 and 13 (Figs. 2, 3, 6). The best stratigraphy survived in test pit 13, where clearly distinguishable horizons dating to the 1st millennium BC – 5th century AD and 13th–15th centuries were recorded (Figs. 4, 5).

Parts (two corners) of a tower of the 14th–15th-century defensive wall were discovered in trench 1 on the SE slope (Fig. 7).